

SUMMARIES OF MAIN ARTICLES

Rüdiger Schmitt

**The Iranian Languages. An Introduction in Five Parts.
Part III: The Languages of the Middle Iranian Period**

The five-part serial about the Iranian languages, the first two instalments of which appeared in *SPEKTRUM IRAN* 8,4 (1995), p. 6-27, and 9,2 (1996), p. 6-32, is continued here with a survey of the Iranian languages in the Middle Iranian period (i.e., from the early post-Achaemenid times up to the Arab conquest and the Islamization of the Iranian peoples). First, the languages handed down to us in written records are presented, *viz.* in Iran proper the Parthian and Middle Persian languages (both belonging to the Western Iranian group) and in the steppes further to the east the Sogdian, Choresmian, Bactrian and Saka languages (all being part of the Eastern Iranian group).

The author presents the sources of all these idioms and their characteristics, the respective writing systems and the most striking phonological, morphological etc. peculiarities. He discusses also problems of the exact classification of the languages in question and of their mutual connections, always taking into consideration the historical context within the history of the Iranian languages as a whole.

In the end, the other Middle Iranian languages are dealt with shortly, that are not recorded in texts, but become accessible only by vague hints, scattered particulars or the like: e.g. the Sarmatian, Alanic and related dialects, the "Kambōji" mentioned by Indian authors, the "Parnian" language of the originally "Eastern" Arsacids, or the "Middle Median" dialect filtered out of some unexpected forms attested, *i.a.*, in the Armenian collateral tradition.

The languages of the New Iranian period will be dealt with in the last two instalments to be published in subsequent issues of *SPEKTRUM IRAN*.

Manuela Martinek

How the Snake Became the Devil. Jewish and Early Christian Interpretations of Gen 3 and Their Relationship to the Qur'an.

A résumé of a study in comparative religions.

The aim of this study was to draw attention to a theme which became an important point of interest in Christian theological interpretation and which can be found not only in the Bible but also in the apocryphal literature, both of Jewish and of Christian influence, as well as in the Talmud and the Qur'an: Gen 3, the Paradise story with the snake in its role of a tempter and its later identification with Satan.

The text of Gen 3 in the Hebrew Bible does not allow the conclusion that the snake was meant to be a devil, even if through an analysis of the other quotations within the Bible it appears to be a symbol of an environment hostile to Israel and of a power adverse to YHWH. It was only in the non-biblical apocryphal literature that the association was made between the Paradise story and another theme which in the Bible also appears in isolation, that is Gen 6, 1ff., where a reason is given for the Flood, namely the "corruptness of mankind": the sons of God had sexual relations with the human women and so the "heroes of prehistory" came into existence on earth. A critical literary examination and comparison of the motifs showed that in the history of ideas the story of Gen 6 and the story of Eve in Paradise, tempted by a snake, developed in analogous ways, manifest in the Talmudic works, but especially in the apocryphal Acts of the Apostles. In the Christian texts the myth of the "Fallen Angels", lusting for human women was developed as was the role of Eve as a recipient of evil. The snake was interpreted as the symbol of the passing on of the evil impulse to mankind which arose through conception of women.

In the New Testament, according to Paul, it is pride that leads to disobedience of God, and the sin of Adam can only be overcome by the righteous Messiah and God's mercy. The Early Fathers unfolded the combination of mythology, hope of salvation and philosophy to an edifice of thought and doctrine in order to attain to a supercilious view of an insufficient mankind that is dependent on an inevitable interplay of both evil powers submissive to God and God's mercy, with human "free will" as a regulative. The sexual defilement of Eve had to be abolished by Mary's "Immaculate Conception". The disparagement of sexuality as a leitmotif of early Christian asceticism was derived from the extolling of Mary's virginity.

The Qur'anic tale of Shaitan tempting Adam is found in sura 2,35ff.; 7,19ff.; 20,117ff.; each follows one of the seven narrative versions of the creation of mankind (sura 38;7;15;18;17;20;2), in the course of which Iblis, himself a creation, is banished because of his disobedience to God. The linkage of these two stories illustrates that it was this disobedience of Iblis, which made Shaitan possible. The Qur'anic Iblis reflects many aspects of Jewish-Christian ideas and the scenery reminds one of the oldest creation myths, but the drama is one of religious philosophy: Iblis denies obedience to God out of pride and by free will. The Qur'an subordinates the Iblis-tale to the central point: unconditional subjection to the will of God - Islam. Even if in three surat the Paradise story with Shaitan in the role of seducer follows this Iblis narrative, and despite the change of name, a continuity becomes evident, an inevitability with which the Devil now translates his authority to act - derived from God - into deeds performed with the first men. The Qur'an worked all the subjects of Gen 3 into its narratives - but without the snake. And, the first human beings do not try to shift the blame to Shaitan, they perceive their doing "evil against themselves", and so God has mercy and turns back to them. Differently from the Bible, the Qur'anic tale ends with a promise of salvation for everyone who recognizes the forthcoming guidance of God. It is a parable of confession of guilt, of repentance and expiation on the one hand, and of God's mercy and promise on the other. The extent and the knowing of details of many biblical and non-biblical subjects and the manner in which they are worked into the Qur'an it unlikely that the Qur'an should not have been aware of the snake as symbol of evil and of Eve's importance for Gen 3 and its later interpretation in the early literature. An literary critical inquiry into the subjects in the biblical writings, of Rabbinic literature as well as of the New Testament and the apocryphal literature, revealed that the snake as a symbol of evil in Gen 3 and as a tempter to sin and disobedience to God was given up in the post-biblical period in Judaism and in early Christianity. It further revealed the snake was increasingly connected with Eve: where it is a matter of man's sinfulness and of Adam's sin in general, the term *satan* or *diabolos* is used, when it is a matter of Eve's sin, the snake is involved.

In a nomadic or semi-nomadic society, where each member of a community takes a share in social life and has to contribute in order to support and guarantee the survival of the tribe, women have a value that cannot reduce them and their sexuality to a question of good or evil. Appropriate to the commandment "be ye fruitful and multiply", in the

Hebrew Bible sexuality is not a problem or taboo subject, it is regulated according to the nomadic or semi-nomadic communities of non-settled Israelites.

The Qur'an too first addressed its message to a community which had a way of living and social structure of nomadic tendency. Could such a social system deal with female sexuality stigmatized as sinful because of sexual defilement in prehistoric times? Perhaps it was just this liberality with its unfavourable consequences for elderly women and widows, for single mothers and female orphans, that the Qur'an wanted to find solutions for with the commandments for social, economic, family and conjugal life. These commandments turned out to strengthen position of men at least outwardly, and work to the detriment of Muslim women in the religious tradition. Islam sees sexual instinct and sexuality as a gift of God, though restricted to conjugal life. A disparagement of female sexuality would have met with a lack of understanding and worked against the acceptance of Qur'anic teachings.

So the Jewish, but especially the Christian interpretations of the snake with regard to its content and its importance to the dogmas have no relation to the Qur'an. But most of the subjects of the story were applied and subordinated to the didactic mediation of the theological concept. And theology, with its main concerns of humility, gratitude, subjection to God's will, dependence on God's mercy in order to counteract pride and ingratitude do have parallels to the works of religious philosophy of Torah scribes and of the Early Fathers.

Manutschehr Amirpur

Persische Chrestomathie Teil-8 Umgangssprache

In der Reihe *Persische Chrestomathie* beginnen wir mit einem neuen Abschnitt. In diesem Abschnitt, der über mehrere Hefte fortgeführt wird, soll die persische Umgangssprache als Unterrichtsmaterial angeboten werden. In einer Einführung werden die Besonderheiten dieser Sprache, die eine Variante der Standardsprache ist, kurz besprochen. Darin werden die wichtigsten Unterschiede der beiden Sprachvarianten in einem Überblick dargelegt.

Zuerst wird die Sprache in Alltagssituationen möglichst realitätsnah und kommunikativ dargeboten. In einer späteren Phase werden die Formen der

Umgangssprache, die Eingang in die Schriftsprache der Erzählungen gefunden haben, für Unterrichtszwecke verarbeitet.

Selbstverständlich werden auch diesem Abschnitt phonetische, grammatische und lexikalische Erklärungen beigegeben. Von besonderem Interesse ist in diesem Zusammenhang die Beobachtung, wie diese beiden Sprachvarianten sich gegenseitig beeinflussen und die Sprachentwicklungen in beide Richtungen verursachen.

Manutschehr Amirpur

Übersetzungswörterbuch der Geisteswissenschaften

Unsere Hoffnung, das *Übersetzungswörterbuch der Geisteswissenschaften* in Buchform veröffentlichen zu können, hat sich aus finanziellen Gründen nicht erfüllt. Um unsere Leserinnen und Leser nicht noch länger auf die Veröffentlichung warten zu lassen, haben wir uns entschlossen, die vorhandene Möglichkeit zu nutzen und das Wörterbuch als Anlage im *Spektrum Iran* jeweils in kleineren Abschnitten vorzulegen.

Zur Erinnerung: Dieses Wörterbuch soll eine Handreichung für diejenigen sein, die aus beruflicher Notwendigkeit oder wissenschaftlicher Neugier erfahren möchten, mit welchen sprachlichen Mitteln die iranische Geisteswissenschaft versucht, des Ansturms neuer fremder Termini Herr zu werden. Ähnliche Wörterbücher sind inzwischen für Englisch geschrieben worden¹. Unsere Arbeit, deren Veröffentlichung wir bereits 1993 angefangen hatten, ist der erste Versuch dieser Art für die deutschsprachige Literatur.

Bei der Wiedergabe der persischen Äquivalente deutscher Termini haben wir uns so weit wie möglich eigenständiger Wortprägungen enthalten und hauptsächlich die vorhandene Fachliteratur ausgewertet. Es wurden Termini ausgewählt, deren Elemente der lebendigen Sprache entstammen. Persische Neuschöpfungen wurden den arabischen Termini, die in der persischen Wissenschaftssprache eine lange Tradition haben, nicht vorgezogen. Allerdings wurden offensichtliche Anachronismen vermieden.

¹ Ashouri, Daryoush: *English-Persian Dictionary for Human Sciences*, Teheran 1996. Safavi, Amanollah: *Kalame Vocabulary of the Humanities*, Teheran 1996.

Grundsätzlich wurde von der Aufnahme alter Wörter für neue Begriffe abgesehen, wenn sie stark vorbelastet sind und einen ungewollten Sinn suggerieren können.

Das lange Warten hat sich aber insofern als Vorteil erwiesen, als inzwischen einige bedeutende Wörterbücher und Übersetzungen erschienen sind, die in den kommenden Abschnitten berücksichtigt werden.

رودیکر اشمیت

زبانهای ایرانی

قسمت سوم: دورهٔ زبانهای ایرانی میانه

سری مقالات پنجگانه درباره زبانهای ایرانی که قسمت اول و دوم آن در اشپکتروم ایران شماره ۸/۴ (۱۹۹۵)، ص ۶-۲۷ و ۹/۲ (۱۹۹۶)، ص ... منتشر شده بود، در این شماره با قسمت سوم آن دربارهٔ دورهٔ زبانهای ایرانی میانه ادامه می یابد. در یک نظر اجمالی به این دوره که مراحل تحولات عظیم بعد از زوال هخامنشیان و فتح ایران بوسیلهٔ اعراب، یعنی تقریباً زمان بین قرنهای سوم و چهارم قبل از میلاد و هشتم و نهم بعد از میلاد را در برمی گیرد، زبانهایی که متون آنها به دست ما رسیده، به ترتیب معرفی می شوند: این زبانها در خود ایران عبارتند از زبانهای پارتی و پارسی میانه در غرب کشور و زبانهای سغدی، خوارزمی، بلخی و سکایی (با دو گویش ختن و تمشق) در منطقهٔ وسیع واقع در شرق کویرهای نمک که زمانی ملل ایرانی زبان در آن سکونت داشتند.

منابع و مختصات این زبانها، خطهایی که برای نگارش آنها بکار رفته و ویژگیهای آوایی و صرفی و نحوی و لغوی آنها بررسی شده و علاوه برآن به مسائل مربوط به طبقه بندی زبانها و تأثیر آنها بر یکدیگر اشاره رفته است. هر وقت بنا به متون مورد بحث، مناسبتی پیش آمده، همواره ارتباطات تاریخی زبانهای ایرانی متعلق به یک خانواده نیز مراعات شده است.

همچنین به دیگر زبانهای ایرانی میانه نیز توجه شده که فاقد منابع مستندند و فقط قرائن مبهمی بر آنها اشارت دارد و کلمات یا اسامی منفردی از آنها بدست آمده و یا وجود آنها فقط بکمک ویژگیهای آوایی 'چشم کیر' بعضی از کلمات یا اسامی که به منابع سایر زبانها راه یافته اند، بطور غیر مستقیم اثبات شده است. در اینجا بویژه از گویش های آلانها و سارماتها و قبایل همبند آنها در کمربند صحرایی آسیای میانه و زبانی که نویسندگان هندی آنرا 'کمبوجی' گفته اند و زبان 'پارتی' شرق ایران (که قبل از تسخیر سرزمین پارت اصلی اشکانیان بوده) و مادی میانه که گویشی در ماد آتورپات بود و زبان نگارش نبوده، سخن رفته است و در ارتباط با آنها موضوع 'متون فرعی' زبانهای ایرانی میانه بررسی و بویژه بر نقش ممتاز زبان ارمنی تأکید شده است.

دو قسمت پایانی این مقالات که در شماره های آیندهٔ اشپکتروم ایران خواهد آمد، به زبانهای نوین ایران اختصاص یافته است.

مانویلا مارتینک

مار چه گونه به شیطان تبدیل شد

موضوعات داستانی باب سوم 'پیدایش' در انجیل عبری که تحت عناوین 'داستان بهشت' یا 'داستان هبوط آدم' شناخته شده نه تنها به کتابهای تلمود، عهد جدید، منابع وسیع آپوکریفا (کتب دینی مشکوک) راه یافته بلکه در قرآن نیز آمده است و بین آنها و موضوع داستانی باب ششم (صص ۶/۱) پیدایش که در مجموعه متن انجیل عبری منفرد مانده بود، رابطه برقرار شده است. تحلیلهای ادبی و مقایسه متون نشان می دهند که در این جا یک تحول مشابهی در تاریخ اندیشه تکوین یافته است. در متون مسیحی افسانه فرشتگانی که بعلت طمع به زنان بشری 'سقوط' کرده اند از سر گرفته شده و حوا نیز در نقش پذیرنده شری که در او نهاده شده، اهمیت بیشتری یافته و مار به صورت نشانه انتقال غریزه شیطانی به انسانها از طریق پذیرش جنسی زن تعبیر شده است. سرگذشت ابلیس، فرشته گمراه، هنگام خلقت بشر و داستان بهشت و شیطان در قرآن مکمل یکدیگرند. داستان ابلیس از جهات زیادی منعکس کننده تصورات یهودی و مسیحی است، و اما هیجان داستان از نافرمانی متکبرانه و اختیاری ابلیس در برابر خدا ناشی می شود. قرآن داستان ابلیس را بر مبنای پیام اصلی خود یعنی تسلیم بلاقید و شرط در برابر اراده الهی، که همانا اسلام است، بیان می کند. در داستان بهشت و شیطان همه موضوعات داستانی باب سوم پیدایش آمده، ولی به مار اشاره ای نشده است. پیام اصلی، گناه نخستین انسان با عواقب شوم آن نیست، بلکه منظور، اعتراف به گناه و ندامت و برخورداری از رحمت و نوید الهی است. تفاسیری که یهودیان بویژه مسیحیان از باب سوم پیدایش کرده اند، از لحاظ محتوای تعالیم دینی مناسبتی با قرآن ندارد، ولی در اینجا موضوعات داستانی اقتباس و برای آموزش اندیشه های کلامی بکار گرفته شده است. تصویری که در قرآن از خداوند ارائه می شود و بر مفاهیم محوری تواضع، شکر، تسلیم در برابر اراده خدا، وابستگی انسان به رحمت الهی و نیروهای مخالف تکبر و ناشکری مبتنی است، از جهات زیادی با تصورات دینی و فلسفی علمای تورات و آباء کلیسا تطبیق می کند.

منوچهر امیریور

درسهای زبان فارسی ۸

زبان محاوره

در سری درسهای زبان فارسی بخش جدیدی را شروع می‌کنیم. در این بخش که طی چندین شماره خواهد آمد، زبان محاوره فارسی بصورت مواد درسی ارائه خواهد شد. ویژگیهای این زبان که گونه دیگر زبان معیار است، در مقدمه‌ای باختصار بیان شده و مهمترین اختلافات این دو زبانگونه در یک نظر اجمالی تشریح گردیده است.

ابتدا زبان محاوره در موقعیتهای روزمره حتی المقدور قریب به واقع و باتوجه به نقش ارتباطی آن عرضه شده است. در مرحله بعدی اشکالی از آن که به زبان مکتوب داستان راه یافته، برای تدریس آماده خواهد شد.

البته این بخش نیز کمافی السابق متضمن توضیحات آوایی و دستوری و لغوی خواهد بود که در آن بویژه تأثیر متقابل این دو زبانگونه برهم و تحولات ناشی از آن جالب توجه است.

منوچهر امیرپور

فرهنگ ترجمه علوم انسانی

بخش ۴

انتظار این که بتوانیم فرهنگ ترجمه علوم انسانی را بصورت کتاب منتشر کنیم، بعلم مالی برآورده نشد. برای این که خوانندگان را بیش از این در انتظار نگذاریم، تصمیم گرفتیم که از امکان موجود استفاده کرده آن را بصورت ضمیمه‌ای بر هریک از شماره های اشپکتروم ایران در بخشهای کوچکتری عرضه کنیم.

برای یادآوری تکرار می کنیم که این فرهنگ به منظور مساعدت به کسانی تهیه شده که می خواهند بعلمت ضرورت شغلی و یا کنجکاوی علمی اطلاع حاصل کنند که متولیان علوم انسانی در ایران با چه ابزاری سعی می کنند از عهده تهاجم واژه های بیگانه برآیند. فرهنگهای مشابهی در این میان برای زبان انگلیسی نیز فراهم شده است (۱). فرهنگ ما که انتشار آن در سال ۱۳۷۲ شروع شده، اولین اقدامی از این قبیل برای منابع زبان آلمانی است.

در یافتن معادلهای فارسی واژگان آلمانی، حتی المقدور از واژه سازی شخصی خوداری و قاعدتاً منابع موجود بکار برده شده است. واژگانی برگزیده شده که عناصر سازنده آنها از زبان زنده برآمده است. واژه های نوساز فارسی بر مصطلحات عربی که در زبان علمی فارسی سنت طولانی دارند، ترجیح داده نشده است. ولی از بیهنگامیهای آشکار تاریخی نیز اجتناب شده است. یعنی از انتخاب واژگان قدیمی با بار معنایی گران تاریخی، برای یافته های نوین علمی خودداری شده تا مفاهیم ناخواسته به ذهن متبادر نشود.

و اما انتظار طولانی مزیتی نیز داشته است: بدین معنی که در این میان فرهنگها و ترجمه های مهمی منتشر شده که در بخش های آینده مراعات خواهند شد.

زنان ایران و ایران در «ادبیات حجاب»

ایرمگارد پین

در چند سال گذشته در آلمان و سایر کشورهای غربی کتابهای متعددی دربارهٔ وضع اجتماعی زنان مسلمان انتشار یافته است. هیچ یک از آنها با وجود این که جزو کتابهای پرفروش بودند، موفقیت کتاب بدون دخترم نه (۱۹۸۸) تالیف بتی محمودی را کسب نکرد. کتابفروشان در این بین بالحن استهزا آمیزی از رشته‌ای بنام «ادبیات حجاب» سخن می‌گویند. بسیاری از آنها از «سرگذشتهای واقعی» گزارش می‌دهند: در برخی از آنها، زنان مسلمان داستان زندگی خود و خانواده‌شان را نقل می‌کنند و در بعضی دیگر زنان اروپایی و آمریکایی زناشویی (ناکام) خود را با یک مرد مسلمان و زندگیشان را در یک خانواده و جامعهٔ مسلمان تشریح می‌نمایند. بسیاری از این کتاب‌ها بقلم زنان ایرانی که به طبقهٔ بالای غربگرا و اشرافی تعلق دارند و در خارج کشور بسر می‌برند، نوشته شده است. این انتشارات بدون تردید اذهان مردم غرب را دربارهٔ ایران و اسلام و وضع زنان در جامعهٔ اسلامی تحت تأثیر قرار می‌دهد.

با توسعهٔ استعمار، ادبا و دانشمندان و نقاشان و معماران و آهنگسازان اروپایی از مشرق زمین یک دنیای خیالی ساخته و پرداختند. خصایصی از قبیل تجمل افسانه‌ای و عیاشی افراطی و عقب ماندگی قرون وسطایی، استبداد و سنگدلی به مشرق زمین نسبت داده می‌شد، که بدون تردید هنوز هم تصورات غرب را دربارهٔ جهان اسلام تحت تأثیر قرار می‌دهد. اروپاییان بویژه شیفتهٔ جهان اسرار آمیز پشت پردهٔ حرمسرا بودند. ایران امروز در «ادبیات چادر» دیگر آن مشرق زمین سنتی عجایب و اسرار نیست. بجای آن تحولات سیاسی و اجتماعی دهه‌های اخیر در کانون توجه قرار گرفته است. این ادبیات تا حدی نمایانگر نحوهٔ تفکر و زندگی روزمرهٔ خانواده‌های «مدرن» ایرانی تا قبل از انقلاب اسلامی است. در حالی که این نویسندگان زن، غربگرایی جامعهٔ ایران (کشف حجاب، اقتباس از نظام آموزشی غرب، تئاتر و موسیقی و رقص و غیره) را که با فشار خاندان پهلوی پیش برده شد، از دیدگاه امروز هم مثبت ارزیابی می‌کنند، غفلت از اصلاحات اجتماعی و دموکراتیک را مورد انتقاد قرار می‌دهند. به اعتقاد ایشان، شکست رژیم شاه بعلت کوتاهی در غربگرایی بود و نه زیاده‌روی در آن.

این نویسندگان انکار نمی کنند که موجباتی برای نارضایتی و اعتراض طبقات پایین وجود داشته، ولی منکر آنند که اکثریت مردم ایران واقعاً خواستار نظام اسلامی بوده است. از دیدگاه آنها بنیادگذاری جمهوری اسلامی ایران، نتیجه ترفند ماهرانه ملاهای قدرت طلب و بازگشت به «قرون وسطای تاریک» بوده است. نویسندگان چپ طرفدار آزادی زنان و نویسندگان برخاسته از طبقه اشراف سابق در این مورد اتفاق نظر دارند که زنان ایران مانند زنان سایر کشورهای اسلامی از قدیم الایام تحت فشار دین و سنن اجتماعی مورد تبعیض قرار گرفته اند. بنظر آنها، نظام اجتماعی مبتنی بر اسلام برای زنان محرومیت می آورد. معتقدند که واقعیات سیاسی جمهوری اسلامی ایران که در آن زن انسان درجه دو تلقی و سرکوب می شود و با کوچکترین نشانه اعتراض بیرحمانه تحت تعقیب قرار می گیرد، مؤید این نظر است. نمی توانند نادیده بگیرند که زنان ایرانی وجود دارد که اسلامی شدن دولت و جامعه را تایید می کنند. می گویند این زنان یا وابسته تر و بی سوادتر از آنند که بتوانند برای مصالح و حقوق خود قیام کنند و یا همدست پدرسالاران اسلامی هستند. جالب توجه است که در بسیاری از این کتابها انقلاب را یک بیماری همه گیر و جنون توصیف کرده اند. با تشبیه به بیماری و مرگ، تصویری از یک جامعه در حال تفرقه ترسیم می کنند که در آن متعصبان نابخرد و مرتجع، توده های نادان و نابالغ را تحت تأثیر قرار داده اند، در حالی که نوگرایان دارای عقل سلیم به مخالفت وادار و یا به مهاجرت مجبور شده اند.

نگارشهای علمی و گزارشهای رسانه ای بجای اصلاح این گونه یکسوگرایی و تصورات قالبی در «ادبیات حجاب»، آنها را بیشتر تأیید و تأکید می کند. ظاهراً خانم های دانشمند و روزنامه نگار فاقد صلاحیت لازم برای تشخیص بین دین و سنت و تفکر و رفتار طبقاتی هستند. برخی از آنها اسلام را اصولاً دین مخالف زنان تلقی می کنند و از زنان ایرانی و سایر زنان مسلمان می خواهند که پیوند خود را با دین قطع کنند. در ادبیات نوین بیشتر «بنیادگرایی» یعنی اسلام مدعی نفوذ سیاسی و اجتماعی را مسئول فلاکت زن مسلمان می دانند، تا اسلام را.

«ادبیات حجاب» و انتشارات علمی و گزارشهای رسانه ای در مواضع خود نسبت به اسلام تا حد زیادی وحدت دارند. بنظر آنها برای انسان فقط یک راه تکامل بسوی تجدد یعنی رفاه و دموکراسی و حقوق بشر و آزادی زنان وجود دارد و آنها راه مبتنی بر الگوی غربی است.

فرهنگهای دیگر یا در این راه عقب افتاده‌اند و یا از آن کاملاً رویگردان شده‌اند، ولی برای این الگو نظیر و بدیلی وجود ندارد. آنها انتقاد از غربگرایی و مقاومت در برابر طرح تحمیلی «پیشرفت» را به اعتراضِ ناکامان و بازندگان تعبیر می‌کنند. در حالی که غرب در گذشته مصالح خود را بزور از پیش می‌برد، رفتار امروزیش با شعاری که دربارهٔ احترام به حق آزادی و تعیین سرنوشت ملل دیگر می‌دهد، در تضاد است. برای حفظ ادعای سلطه و احساس برتری، نوعی ترفندِ تحقیرِ فرهنگی نتیجهٔ مطلوبی داده است: اگر موفق شوند از مسلمانان تصویری حاکی از انسانهای زورگو و قرون وسطایی و متعصب و غیره در اذهان مردم ترسیم کنند، سیاستی که تحریم بازرگانی و تأمین بودجهٔ جاسوسان و خرابکاران و حتی مداخلهٔ نظامی را قیام برای آزادی و دموکراسی و حقوق بشر جلوه می‌دهد، مشروعیت می‌یابد. بنابراین راز موفقیت بزرگ «ادبیات حجاب» تنها در آن نیست که نیاز به خواندن ماجراها و فاجعه‌های خارق العاده را ارضا می‌کند، بلکه ضمناً در آن است که رهنمودهای سیاسی نیز برای تفسیر و تعیین هویت ملتها ارائه می‌دهد و پس از زوال بلوک شرق، سازی عاطفی برای بنیادگذاری «نظم نوین» تحت سلطهٔ آمریکا می‌نوازد.

Rüdiger Schmitt
Zusammenfassungen deutsch
Teil III

Die fünfteilige Aufsatzreihe über die iranischen Sprachen - die Teile I und II sind in *Spektrum Iran* 8,4 (1995), S. 6-27 und 9,2 (1996), S. 6-32 erschienen - wird hier mit dem 3. Teil über die Sprachen der mitteliranischen Sprachperiode fortgesetzt. Der Überblick über diesen Zeitraum zwischen den Umbruchsphasen nach dem Untergang des Achaimenidenreiches und nach der Eroberung Irans durch die Araber, also etwa zwischen dem 4.-3. Jh. v. Chr. und dem 8.-9. Jh. n. Chr., stellt die durch Textüberlieferung bezeugten Sprachen der Reihe nach vor: in Iran selbst sind dies die westiranischen Sprachen Parthisch und Mittelpersisch, in dem weiten Gebiet östlich der Salzwüsten, das einst von Völkern iranischer Zunge besiedelt war, die ostiranischen Sprachen Sogdisch, Chwaresmisch, Baktrisch und Sakisch (mit den beiden Unterdialekten von Khotan und Tumšūq).

Für all diese Sprachen werden die Quellen und deren Charakteristika, die verwendeten Schriften und die wichtigsten sprachlichen Besonderheiten in den Bereichen von Laut- und Formenlehre, Syntax und Wortschatz umrissen, nicht zuletzt aber auch Fragen wie die nach der genauen sprachlichen Einordnung und der gegenseitigen Beeinflussung angeschnitten. Soweit das diskutierte Sprachmaterial Anlaß dazu bietet, wird immer auch Rücksicht genommen auf die großen historischen Zusammenhänge innerhalb der iranischen Sprachfamilie als ganzer.

Darüber hinaus wird auch eingegangen auf jene anderen mitteliranischen Sprachen, für die es an authentischen Quellen fehlt, für die es nur (vage) Hinweise gibt, für die nur verstreute Einzelwörter oder Namen bezeugt sind oder die sich nur indirekt nachweisen lassen durch auffällige, „anstößige“ Lautcharakteristika einzelner Wörter oder Namen, die Eingang gefunden haben in anderssprachige Quellen. Dabei kommen insbesondere zur Sprache die Dialekte der Sarmaten, Alanen und verwandten Stämme in den weiten nordpontisch-zentralaisatischen Steppen-gürtel, das von indischen Autoren erwähnte „Kambojī“, das ostiranische „Parnische“ (als die ursprüngliche Sprache der Arsakiden vor der Niederwerfung Parthiens) und das „Mittelmedische“, eine Mundart des „atropatenischen Medien“, die nicht zur Schriftsprache geworden ist. In diesem Zusammenhang wird auch die Thematik der „Nebenüberlieferung“ mitteliranischer Sprachen berührt und speziell die

herausragende Rolle des Armenischen hervorgehoben.

Die Aufsatzreihe wird in den nächsten Heften von *Spektrum Iran* mit zwei Teilen über die neuiranischen Sprachen abgeschlossen.

Manuela Martinek

Zusammenfassung

Die als „Paradiesgeschichte“ oder Geschichte vom „Sündenfall“ bekannten Erzählmotive von Genesis 3 der hebräischen Bibel fanden sowohl Eingang in die talmudischen Schriften, ins NT, die umfangreiche apokryphe Literatur als auch in den Koran. Es vollzog sich eine Verbindung dieser Motive mit dem ebenfalls im Gesamtkontext der hebräischen Bibel isoliert stehenden Erzählmotiv Gen 6,1ff. Die literarkritische Analyse und Gegenüberstellung ergab, daß sich eine ideengeschichtliche Parallele entwickelte. In den christlichen Schriften wurde sowohl eine Mythologie von den wegen ihrer Gier nach menschlichen Frauen „Gefallenen Engeln“ weitergeführt, als auch die Rolle der Eva als Aufnehmerin eines so in sie gelegten Bösen wichtiger. Die Schlange wurde zum Symbol für die Weitergabe des teuflischen Triebes an die Menschen durch die sexuelle Aufnahmebereitschaft der Frau uminterpretiert.

Im Koran ergänzen sich die *Iblis*-Geschichte des gefallenen Engels bei der Schöpfung der Menschheit und die Paradieserzählung mit *Shaitan*. *Iblis* spiegelt in vieler Hinsicht die jüdisch-christlichen Vorstellungen, doch die Dramatik der Erzählung ist die Gehorsamsverweigerung gegenüber Gott aus Hochmut und mit freiem Willen. Der Koran ordnet die *Iblis*-Erzählung seiner Kernaussage unter: Der bedingungslosen Unterwerfung unter den göttlichen Willen, den Islam. In der Paradiesgeschichte mit *Shaitan* finden sich alle Erzählmotive aus Gen 3 - aber ohne Schlange. Kernaussage ist nicht die Verfehlung der ersten Menschen mit einer fatalen Folge für die ganze künftige Menschheit, sondern hier geht es um Schuldanerkenntnis, Bußfertigkeit und damit um göttliche Gnade und Verheißung. Die jüdischen, vor allem aber die christlichen Interpretationen von Gen 3 haben in ihrer inhaltlichen und die Lehre prägenden Bedeutung keinen Bezug zum Koran, doch es wurden die Erzählmotive übernommen und der didaktischen Vermittlung der theologischen Konzeption untergeordnet. Das im Koran vermittelte Gottesbild mit den Schwerpunkten Demut, Dankbarkeit, Unterwerfung unter den göttlichen Willen, menschliche Abhängigkeit von göttlicher Gnade und den Gegenkräften Hochmut und Undankbarkeit entspricht in vielem auch den religions-philosophischen Ausarbeitungen der Thora-Gelehrten und der Kirchenväter.

Irmgard Pinn Iranerinnen und der Iran in der „Schleierliteratur“

In den letzten Jahren sind in Deutschland - wie in anderen westlichen Ländern - unzählige Bücher über die soziale Situation muslimischer Frauen erschienen. Zwar konnte keines den Bestseller-Erfolg von Betty Mahmoodys *Nicht ohne meine Tochter* (1988) übertreffen, doch auch viele andere Geschichten erreichten hohe Auflagen. Der Buchhandel spricht mittlerweile - halb ironisch - von einer eigenen Sparte, der „Schleierliteratur“. Meistens geht es in diesen Büchern um „wahre Geschichten“: Frauen aus islamischen Ländern berichten über ihr Leben und ihre Familie oder Europäerinnen und US-Amerikanerinnen schildern ihre (gescheiterte) Ehe mit einem Muslim. Viele dieser Bücher sind von Iranerinnen geschrieben, die der wohlhabenden, westlich orientierten ehemaligen Oberschicht entstammen und jetzt im Exil leben. Sie tragen zweifellos wesentlich zu dem Vorstellungsbild bei, das man sich im Westen vom Iran, vom Islam und von den Lebensbedingungen für Frauen in einer islamischen Gesellschaft macht.

Mit der kolonialen Expansion begannen europäische Literaten, Wissenschaftler, Maler, Architekten, Komponisten usw. eine Phantasiewelt vom Orient zu konstruieren. Die dem Orient zugeschriebenen Merkmale - märchenhafter Luxus und ausschweifende Erotik einerseits, mittelalterliche Rückständigkeit, Willkür und Grausamkeit andererseits - prägen bis heute das westliche Vorstellungsbild. Und ganz besonders faszinierte stets die geheimnisvolle Welt hinter den Haremsmauern. Der Iran der aktuellen „Schleierliteratur“ ist allerdings nicht mehr der traditionelle Orient mit seinen Wundern und Geheimnissen. Statt dessen werden die politischen und gesellschaftlichen Umbrüche der letzten Jahrzehnte in den Mittelpunkt gestellt. Zum Teil vermittelt diese Literatur einen interessanten Einblick in das Denken und Alltagsleben „moderner“ iranischer Familien bis zu Islamischen Revolution. Während die Autorinnen die von den Pahlavis vorangetriebene Orientierung der iranischen Gesellschaft und Kultur am Westen (Entschleierung der Frauen, Übernahme des westlichen Bildungssystems, von Theater, Musik, Tanz usw.) auch rückblickend positiv bewerten, kritisieren viele die versäumten sozialen und demokratischen Reformen. Das Schah-Regime scheiterte nach ihrer Überzeugung nicht an zuviel, sondern an zu wenig „Verwestlichung“.

Die Autorinnen verschweigen nicht, daß die unteren Klassen Grund zur

Unzufriedenheit und zum Protest hatten, aber sie bestreiten, daß die Mehrheit der Iraner tatsächlich eine islamische Staats- und Gesellschaftsordnung wollten. Für sie war die Gründung der Islamischen Republik Iran Resultat einer geschickten Manipulationsstrategie machtgeriger Mullahs und ein Rückfall ins „finstere Mittelalter“. Linke/feministische Autorinnen wie auch Autorinnen aus der ehemaligen iranischen High Society stimmen darin überein, daß Frauen im Iran - wie in allen islamischen Ländern - seit jeher durch die Macht der Religion und der Traditionen benachteiligt sind. Eine auf dem Islam basierende soziale Ordnung kann nach ihrer Überzeugung für Frauen nur von Nachteil sein. Das sehen sie durch die politische Realität der Islamischen Republik bestätigt, wo Frauen nach ihrer Darstellung als Menschen zweiter Klasse behandelt, unterdrückt und beim kleinsten Anzeichen von Protest gnadenlos verfolgt werden. Daß es Iranerinnen gibt, die die Islamisierung von Staat und Gesellschaft bejahen, läßt sich nicht ignorieren. Diese Frauen werden entweder als zu abhängig und zu ungebildet charakterisiert, als daß sie sich für ihre Interessen und Rechte einsetzen könnten, oder aber als Komplizinnen des islamischen Patriarchats. Es fällt auf, daß die Revolution in mehreren Büchern als Seuche oder als Bessessenheit dargestellt wird. Durch solche Krankheits- und Todesmetaphern entsteht das Bild einer gespaltenen Gesellschaft, in der irrationale, reaktionäre Fanatiker die unwissenden, unmündigen Massen manipuliert und verseucht haben, während der gesunde, rationale und moderne Teil der Bevölkerung in die Opposition oder ins Exil getrieben wurde.

Die Einseitigkeit und Klischeebilder der „Schleierliteratur“ werden durch die wissenschaftliche Literatur und Medienberichterstattung eher bestätigt und bestärkt als korrigiert. Vielen Wissenschaftlerinnen und Journalistinnen fehlt offensichtlich die Kompetenz zur Unterscheidung von Religion, Tradition und schichtspezifischen Denk- und Verhaltensweisen. Manche erklären den Islam für prinzipiell frauenfeindlich und fordern die Iranerinnen - wie alle Musliminnen - auf, mit der Religion zu brechen. In der neueren Literatur wird jedoch weniger „der Islam“ für die Misere vieler Musliminnen (die abzustreiten mir fernliegt) verantwortlich gemacht als „der Fundamentalismus“, d.h. ein Islam mit Anspruch auf politischen und sozialen Einfluß.

„Schleierliteratur“, wissenschaftliche Publikationen und Medienberichterstattung stimmen in ihrer Haltung gegenüber dem Islam weitgehend überein. Sie sehen die Menschheit auf einem einzigen

Entwicklungsweg in die Moderne, d.h. zu Wohlstand, Demokratie, Menschenrechten und Frauenemanzipation, nach westlichem Modell. Nichtwestliche Kulturen sind auf diesem Weg zurückgeblieben oder können sich ihm ganz verweigern, aber eine wirkliche Alternative gibt es nicht. Kritik an der Verwestlichung und Widerstand gegen das aufgezwungene „Fortschritts“-Konzept, wird verständnislos und abwehrend als Protest von Versagern und Verlierern interpretiert. Doch während der Westen früher seine Interessen offensiv vertrat, widerspricht dies heute seinem Selbstbild als die Freiheit und Selbstbestimmungsrechte anderer Völker respektierend. Um Dominanzansprüche und Überlegenheitsgefühle aufrecht zu erhalten, hat sich eine Strategie kultureller Abwertung bewährt: Gelingt es, vom Islam und von den Muslimen ein von Militanz, Mittelalter, Fanatismus usw. geprägtes Vorstellungsbild durchzusetzen, ist damit eine Politik legitimiert, die Handelsrestriktionen, die Finanzierung von Agenten und Saboteuren und sogar militärische Interventionen als Engagement für Freiheit, Demokratie und Menschenrechte ausgibt. Der enorme Erfolg der „Schleierliteratur“ ist also nicht nur damit zu erklären, daß sie gewisse Bedürfnisse nach exotischen Abenteuern und Tragödien befriedigt. Sie liefert vielmehr darüber hinaus politische Deutungs- und Identifikationsangebote und bildet nach dem Zusammenbruch des Ostblocks so etwas wie die emotionale Begleitmusik zur Etablierung einer US-amerikanisch dominierten „neuen Weltordnung“.